

АРНАУТОВА Лариса – кандидат медичних наук, доцент кафедри дефектології та фізичної реабілітації, Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського», вул. Старопортофранківська, 26, м. Одеса, 65020, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1844-087>

ResearcherID: <http://www.researcherid.com/H-9643-2018/larysa-arnautova/>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2413-2039.16/48.1>

Бібліографічний опис статті: Арнаутова, Л. (2023). Корекційна допомога в розвитку словотворення дошкільнятам із загальним недорозвиненням мовлення. *Людинознавчі студії. Серія «Педагогіка»*, № 16(48), 11–16, doi: <https://doi.org/10.24919/2413-2039.16/48.1>

КОРЕКЦІЙНА ДОПОМОГА В РОЗВИТКУ СЛОВОТВОРЕННЯ ДОШКІЛЬНЯТАМ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИНЕННЯМ МОВЛЕННЯ

Анотація. *Формування словотвору є однією з перших сходинок в розвитку грамотного мовлення. Це досить складний процес, який пов'язаний з розвитком всіх сфер пізнавальної діяльності. Правильне засвоєння мови дає можливість вільного спілкування дітей з однолітками, впевненість в собі і в своїх діях. Без достатнього когнітивного і мовленнєвого рівня розвитку дитині важко оволодіти правилами мови і відступами від них, що призводить до того, що малюк починає створювати нові слова незрозумілі для оточуючих. Особливий інтерес представляє вивчення проблеми оволодіння словотворенням дітьми із загальним недорозвиненням мовлення (ЗНМ). Відомо, що ці порушення мовленнєвого розвитку не дозволяють дітям з ЗНМ в достатній мірі сформувати навички словотворення і характеризуються несформованістю всіх компонентів мовленнєвої системи. Метою дослідження є формування у дітей із загальним недорозвиненням мовлення законів української мови, що є головним механізмом розвитку навичок словотворення. Дослідження проводилось з дітьми у віці 4 – 5 років на логопедичних заняттях. Нами було проведено обстеження сенсорної і моторної сторони мови, зроблено аналіз рівня сформованості навичок словотворення у дітей і обрані методики корекційно-розвиваючої програми по формуванню навичок словотворення. Корекційно розвивальна програма розвитку словотворення у дітей дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення здійснювалась на основі використання предметно – практичних, наочних, словесних і ігрових методів. У своїй роботі ми виділили наступні етапи корекції: формування навичок словотворення на матеріалі різних частин мови; розвиток навичок правильного відтворення похідних слів; формування навичок застосування словотворчих умінь в усній мові. Крім цього ми використовували методи розвитку розуміння частин слова, за допомогою яких утворюються нові слова. Завдяки проведеній корекції словотворення у дітей старшого дошкільного віку нам вдалося збагатити і розширити не лише пасивний словник, але і вивести багато слів з пасивного словника в активний, що забезпечує правильне вживання нових слів у власній мові дітей. Результати проведеного дослідження показали, що діти дошкільного віку із ЗНМ навчилися використовувати на практиці навички словотворення під час різних ігор і інсценувань, почали активно застосовувати у своїй промові похідні одиниці мови, почали розбиратися в морфемній структурі похідних слів і досить добре опанували систему і норму словотворення рідної української мови.*

Ключові слова: загальне недорозвинення мовлення, словотворчі навички, частини слова, суфікси.

ARNAUTOVA Larysa – Candidate of Medical Sciences, Associate Professor at the Department of Defectology and Physical Rehabilitation, South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynsky, 26? Staroportofrankovskaya Str., Odessa, 65020, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1844-087>

ResearcherID: <http://www.researcherid.com/H-9643-2018/larysa-arnautova/>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2413-2039.16/48.1>

To cite this article: Arnautova, I. (2023). Korektsiyna dopomoga v rozvytku slovotvorennia doshkilniatam iz zagalnym nedorozvynennaim movlennia [Correctional assistance of the word formation development in preschoolers with general speech underdevelopment]. *Human Studies. Series of Pedagogy*, № 16(48), 11–16, doi: <https://doi.org/10.24919/2413-2039.16/48.1>

CORRECTIONAL ASSISTANCE OF THE WORD FORMATION DEVELOPMENT IN PRESCHOOLERS WITH GENERAL SPEECH UNDERDEVELOPMENT

Summary. *The word formation is one of the first steps in the development of literate speech. This is a rather complex process that is associated with the development of all spheres of cognitive activity. Proper assimilation of speech makes it possible for children freely communicate with their peers, self-confidence and in their actions. Without a sufficient cognitive and speech level of development, it is difficult for a child to master the rules of speech and deviations from them, which leads to the fact that the baby begins to create new words incomprehensible to others/ Of particular interest is the study of the problem of mastering word formation in children with General speech underdevelopment (GSU). It is known that these speech development disorders do not allow children with GSU to sufficiently form word formation skills and are characterized by unformed all components of the speech system. The aim of the study is to form the laws of the Ukrainian language in children with general speech underdevelopment, which is the main mechanism for the development of word formation skills. The study was conducted with children aged 4 – 5 years in speech therapy classes. We conducted a survey of the sensory and motor sides of speech, analyzed of the level development word formation skills in children and selected methods of a correctional and developmental program for the formation of word formation skills. Correctional and developmental program for the development of Word formation in preschool children with General speech underdevelopment was carried out on the basis of the use of subject-practical, visual, verbal and game methods. In our work, we identified the following stages of correction: the development of word formation skills based on the material of various parts of speech; the development of skills for the correct reproduction of derived words; the formation of skills for the use of word formation skills in oral speech. In addition, we used methods for developing the understanding of the word parts with which new words are formed. Thanks to the correction of word formation in older preschool children, we were able to enrich and expand not only the passive vocabulary, but also to bring a lot of words from the passive vocabulary to the active one, which ensures the correct use of new words in children's own language. The results of the study showed that preschool children with general speech underdevelopment learned to use word formation skills in practice during various games and dramatizations, began to actively use derived units of the language in their speech, began to understand the morphemic structure of derived words and mastered the system and norm of word formation of the native Ukrainian language quite well.*

Key words: *general underdevelopment of speech, word-formation skills, word parts, suffixes.*

Вступ. Формування словотвору є однією з перших сходинок в розвитку грамотного мовлення. Це досить складний процес, який пов'язаний з розвитком всіх сфер пізнавальної діяльності. Правильне засвоєння мови дає можливість вільного спілкування дітей з однолітками, впевненість в собі і в своїх діях.

Без достатнього когнітивного і мовленнєвого рівня розвитку дитині важко оволодіти правилами мови і відступами від них, що призводить до того, що малюк починає

створювати нові слова незрозумілі для оточуючих (Трофименко, 2008).

Особливий інтерес представляє вивчення проблеми оволодіння словотворенням дітьми із загальним недорозвиненням мовлення (ЗНМ). Відомо, що ці порушення мовленнєвого розвитку не дозволяють дітям з ЗНМ в достатній мірі сформуванати навички словотворення, що перешкоджає соціальному спілкуванню, когнітивному і емоційному розвитку дитини.

Аналіз останніх досліджень. Як вказує Богуш А.М., діти з ЗНМ не можуть самостійно оволодіти навичками словотворення, ці порушення не піддаються самостійної корекції, тому рання і своєчасна діагностика забезпечить виражений позитивний ефект корекційно – логопедичної роботи (Богуш, 2004).

Нерозуміння оточуючих мови дитини призводить до того, що у неї немає бажання в спілкуванні, знижується мовленнєва активність, дитина закривається в собі, стає сором'язливою. Це посилює несформованість навичок словотворення і призводить до порушення розвитку інших сфер діяльності дитини, що врешті-решт відбивається і на розвитку пізнавальної сфери.

Формування мови – це складний процес, який має на увазі достатній рівень когнітивного розвитку дитини. Правильно розвинена мова визначає свободу дій дитини, дозволяє донести свої думки до співрозмовника, що неможливо без засвоєння законів рідної мови (Грибова, 2015).

Згідно дослідженням Богуш А.М., Гавриш Н.В., Саприкіної О.В., порушення процесів словотворення у дітей із ЗНМ спостерігається при утворенні різних частин мови і характеризується наступними проявами: неправильним застосуванням суфіксів – суфіксальний спосіб словотворення; помилками в застосуванні приставок – префіксальний спосіб; помилками у вживанні закінчень (Богуш, Гавриш, Саприкіна, 2009).

Таким чином, без здатності виділяти частини слів, правильно використовувати суфікси і приставки діти з ЗНМ не можуть утворювати нові слова, а використовувані ними слова відсутні в рідній мові.

Мета статті. Метою дослідження є формування у дітей із загальним недорозвиненням мовлення законів української мови, та використання корекційно – розвивальної програми по формуванню словотворчих навичок.

Виклад основного матеріалу. Нами було обстежено 10 дітей у віці 4 – 5 –років із ЗНМ. Обстеження і подальша робота проводилася з кожною дитиною індивідуально в той час, коли дитина перебувала в дитячому садочку, в логопедичному кабінеті.

Як вже вказувалося вище, рання діагностика загального недорозвинення мови сприяє своєчасному застосуванню корекційно-логопедичної роботи з розвитку словотворення у дітей і повинна бути етапною, комплексною і тривалою.

Щоб отримати хороший результат необхідно зацікавити, мотивувати дитину, створити у неї позитивний настрій, що і було першим етапом нашої корекційної роботи.

Завданням другого етапу корекції було сформувати навички застосування іменників в назвах жіночих та чоловічих професіях, в зменшувальних, збільшувальних, пестливих формах та інші.

Як вказує Трофименко Л.І, найбільш складним етапом є третій. Відомо, що дітям з ЗНМ важко в складі слова почути і виділити певні неподільні частини слова – морфеми, що порушує і змінює значення даного слова. Напрямок третього етапу полягає в корекції і в активації самостійного вживання дітьми уміння створювати нові для них слова, зберігаючи його сенс (Трофименко, 2013).

Комплексна діагностична методика дослідження порушень словотворення була складена на основі методичних розробок відомих вчених, які вивчали цю проблему. Для розвитку навичок словотворення ми застосовували презентації з декількох слайдів, які проводилися окремо з кожною дитиною.

У нашій роботі ми обстежили сенсорну і моторну сторону мови, що надає можливість досліджувати міру розвитку навичок словотворення у дітей дошкільного віку із ЗНМ.

I. Обстеження сенсорної сторони мови полягало у визначенні того, як діти дошкільного віку розуміють: використання іменників зі зменшувально – пестливим значенням (-ик, -еньк, -оньк, -очк, -ц, -ець); назви дитинчат тварин (-ен, -ат-, -атко, -ятко); назви професій чоловічого роду (-ник,-ень, -ець); назви професій жіночого роду утворення назв професій жіночого роду (-к, -иц-(я), -ин-(я), -ес).

II. Обстеження моторної сторони мови передбачає визначення того, як діти можуть самостійно використовувати в мові іменники з тими же закінченнями: зі зменшувально – пестливим значенням; в назвах дитинчат тварин; в назвах професій чоловічого роду; в назвах професій жіночого роду.

Під час обстеження ми звертали увагу на швидкість, правильність і самостійність виконання дітьми завдань.

Як показало наше дослідження сенсорної сторони мови, діти не відчували труднощі в розумінні іменників зі зменшувально – пестливим значенням з суфіксом –ик, але були проблеми з розумінням зі суфіксом –ець. Двоє дітей з десяти обстежуваних добре впоралися із завданням на розуміння суфіксів –ець,

і тварин з суфіксами –ят і –ат. Семеро дітей розуміють застосування суфікса -ник в назвах професій чоловічого роду, тоді як, розуміння назв професій жіночого роду з суфіксом -ин спостерігається тільки у однієї дитини. Розуміння іменників з іншими суфіксами значно ускладнене.

Аналогічні результати ми отримали при обстеженні моторної сторони мови. Всі діти вірно утворюють іменники зі зменшувально – пестливим суфіксом –ик, але застосування суфіксів –ець і –ин викликає значні труднощі.

Аналіз нашого дослідження підтверджує дані літератури про більш високий рівень сформованості у дітей з ЗНМ сенсорної сторони мови, ніж моторної. Діти добре розуміють про що йде мова, їм легше показати предмет на зображенні, ніж його назвати. Як відзначають багато дослідників порушень словотворення у дітей, рівень розвитку пасивного словника превалює над активним, що узгоджується з показниками нашого обстеження.

Для формування процесів словотворення у дітей із ЗНМ ми використовували корекційно – розвивальну програму до якої входили предметно-практичні, словесні і ігрові методи.

У своїй роботі нами було виділені наступні етапи: формування навичок словотворення на матеріалі різних частин мови; розвиток навичок правильного відтворення похідних слів; формування навичок застосування словотворчих умінь в усній мові.

Корекція з розвитку словотворення у дітей з ЗНМ ґрунтувалася на використанні предметно – практичних і наочних методів, таких як: мовленнєві вправи; ігрові вправи (імітація дій); спільні дії дитини з логопедом.

Під час виконання завдань у дітей відзначався інтерес до подій, позитивний емоційний настрій, що знімало напругу всіх м'язів і розслаблення м'язів мовленнєвого апарату.

Крім цього ми використовували методи розвитку розуміння частин слова, за допомогою яких утворюються нові слова.

Наступний етап спрямований на розвиток навичок використання отриманих умінь у формуванні навичок застосування словотворчих умінь в усній мові. Як і в більшості випадків корекційно – логопедичної роботи з дітьми ми використовували ігровий метод у поєднанні з іншими прийомами: показом, поясненням, вказівками, питаннями.

Такий підхід в корекційній роботі мотивує дитину до навчання, допомагає створити ситуації, що вимагають використання отриманих словотворчих навичок, сприяє формуванню використання похідних слів.

Після проведеної корекційно-розвивальної роботи ми провели контрольне дослідження розвитку словотворення у дошкільнят із ЗНМ.

Як видно з представленої діаграми у всіх дітей відзначається позитивна динаміка, проте ступінь поліпшення словотворення різна. Вправи на розуміння суфіксів -еньк, -оньк, -очк на етапі досліджування дітей показало, що вони викликають труднощі у 60% дітей, тільки 40% дошкільнят добре впоралися із завданням. Наприклад, дітям давалася інструкція: «Покажи, де білка. А де білочка»? Більшість дітей вказували на один і той же малюнок, незважаючи на іншу форму слова в зменшувально – пестливій формі.

Проте на етапі контрольного досліджування вже 60% дітей повністю впоралися із запропонованим завданням, не ставлячи при цьому додаткових питань.

Вправи на розуміння суфіксів -ц, -ець на першому етапі досліджування показало, що зменшувально – пестлива форма іменників виявилася досить складною практично для усіх дітей. Але і в даному випадку після проведеної корекції 40% дошкільнят виконали завдання вірно, правильно вказавши на усі названі педагогом слова.

Вивчення розуміння і знання назв дитинчат тварин ґрунтувалося на знанні наступних суфіксів: -ен, -ат-, -атко, -ятко. На першому етапі досліджування це завдання викликало значні труднощі у багатьох дітей, оскільки багато форм слів мали різні корені, наприклад, «свиня – поросся». Тому більшість дітей не впоралися із завданням унаслідок незнання іншої словоформи. Проте на етапі контрольного експерименту 40% дітей впоралися із запропонованим завданням, незважаючи на словоформи, що відрізняються.

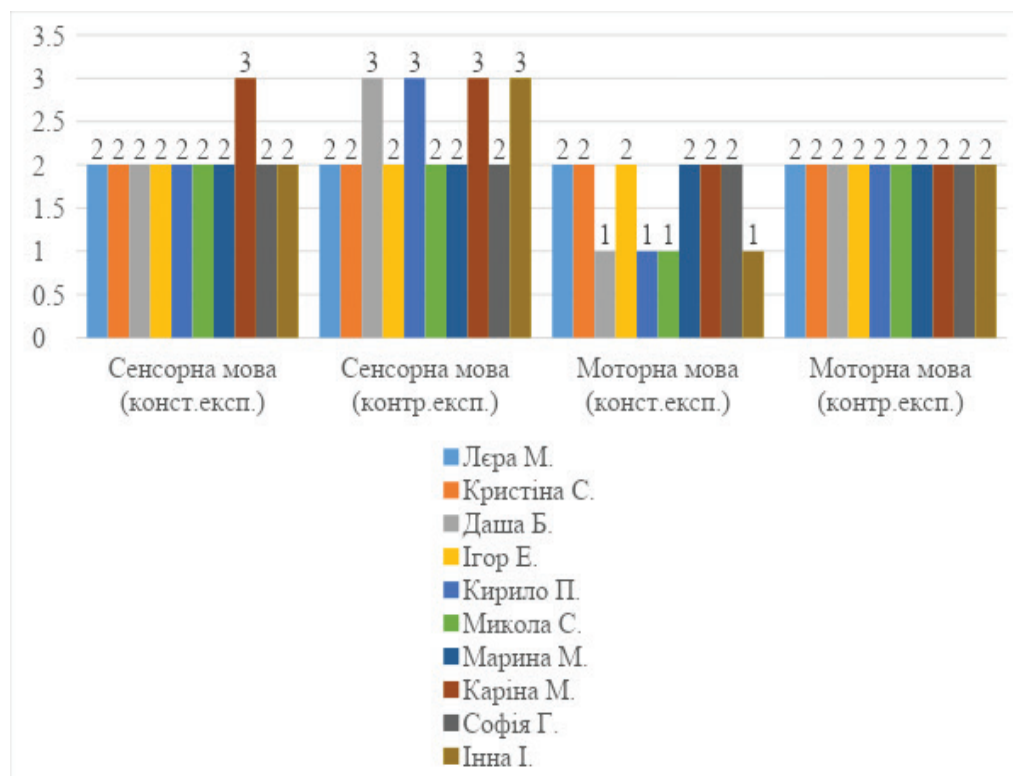
З вправами на розуміння іменників, що означають професії чоловічого роду всі діти впоралися вірно і без помилок.

Після проведеної корекційної роботи ми відзначали, що на всіх етапах розвитку словотворчої діяльності дітей з ЗНМ відзначаються значні поліпшення, що в середньому становить 40%.

При обстеженні сенсорної мови у дітей після проведення корекційної роботи було

Діаграма 1

Порівняння співвідношення результатів дослідження сенсорної і моторної мови у дітей із ЗНМ на етапах первинного і контрольного обстеження

відзначено, що троє дітей змогли перейти з групи з середніми показниками в групу з високим рівнем розвитку розуміння словотворчих моделей і чотири дитини змогли підвищити рівень сформованості навичок словотворення в моторній мові з низького рівня до середнього.

Висновки. Результати проведеного дослідження показали, що діти дошкільного віку із ЗНМ навчилися використовувати на практиці навички словотворення під час різних ігор і інсценувань, почали активно застосовувати у своїй промові похідні одиниці мови, почали розбиратися в структурі похідних слів і досить добре опанували систему і норму словотворення рідної мови.

Отже, завдяки проведеній корекції словотворення у дітей середнього дошкільного віку нам вдалося збагатити і розширити не лише пасивний словник, але і вивести багато слів з пасивного словника в активний, що забезпечує правильне вживання нових слів у власній мові дітей.

Отримані дані підтвердили обґрунтованість і продуктивність вибраних методів і прийомів формування словотворення у дітей дошкільного віку із ЗНМ. Таким чином, проведена корекційна робота показала, що застосування цих методів і прийомів дає можливість дуже ефективно формувати процеси коректного словотворення у дітей дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богуш А. М. Мовленнєвий компонент дошкільної освіти. Харків: Ранок, 2011. 176 с.
2. Богуш А. М., Гавриш Н. В., Саприкіна О. В. Теорія і методика розвитку мовлення дітей раннього віку: підручник для студентів вищих навчальних закладів факультетів дошкільної освіти. Київ: Слово, 2009. 408 с.
3. Грибова О.Є. До проблеми визначення поняття «важкі порушення мови». Освіта. Наука. Інновації: Південний вимір. 2015. № 5. С. 59-74.
4. Трофименко Л.І. Засвоєння лексико-семантичних мовних явищ дошкільниками із загальним недорозвиненням мовлення. Тенденції розвитку корекційної освіти в Україні : матеріали Міжнародної наукової конференції. Київ, 2008. С. 215 – 219.

5. Трофименко Л.І. Формування орієнтування на слово як одиницю мови у дошкільників із ЗНМ. Дефектологія. 2011. №4. С. 35 – 38.
6. Трофименко Л.І. Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ: програмно-методичний комплекс. Київ: Актуальна освіта, 2013. 108 с.

REFERENCES

1. Bogush, A.M. (2011). Movlenniievi component doshkilnoi osvity [Speech component of preschool education]. Kharkiv: Ranok [in Ukrainian].
2. Bogush, A.M., Havrish, N.V., Saprykina, O.V. (2009). Teoriia i metoda rozvitku movlennia ditei rannego viku [Theory and methodology of speech development in young children]. Kyiv: Slovo [in Ukrainian].
3. Hribova, O. E (2015). Do problem viznachennia poniattia «vazhki porushennia movy» [To the problem of defining the concept of "severe speech disorders"]. Osvita. Nauka. Innovatsii: Pivdenniy vimir – Education. Science. Innovation: the Southern dimension, 5, 59-74 [in Ukrainian].
4. Trofimenko, L.I. (2008). Zasvoennia leksiko-semantschnyh movnyh yavishch doshkolnikamy iz zahalnym nedorozvitkom movlennia [Assimilation of lexical and semantic speech phenomena by preschoolers with General speech underdevelopment]. Proceedings of the Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii «Tendencii rozvitku korektsiynoi osviti v Ukraini» – The international scientific conference «Trends in the development of correctional education in Ukraine». (pp. 215 – 219). Kyiv: Litera LTD [in Ukrainian].
5. Trofimenko, L.I. (2011). Formuvannia orientuvannia na slovo yak na odynytsiu movy u doshkilnikiv iz ZNM [Formation of word orientation as a unit of speech in preschoolers with GSU]. Defektolohiia – Defectology, 4, 35–38 [in Ukrainian].
6. Trofimenko, L.I. (2013). Korektsiynе navchannia z rozvitku movlennia ditey starshogo doshkilnogo viku iz ZNM: programno-metodichniy kompleks [Correctional training on speech development of older preschool children with GSU: software and methodological complex]. Kyiv: Aktualna osvita [in Ukrainian].